

Галаган В. І.,

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри
кримінального та кримінального
процесуального права Національного
університету «Києво-Могилянська
академія»*

Удовенко Ж. В.,

*к.ю.н., доцент, кафедра криміналь-
ного та кримінального процесуа-
льного права Національного універси-
тету «Києво-Могилянська академія»*

РОЛЬ СУДУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Процесуальні дії, що проводяться у кримінальному провадженні, можуть бути спрямовані на порушення чи суттєве обмеження конституційних прав громадян, зокрема на невтручання в їхнє приватне життя. Основну роль у системі забезпечення цих прав повинні відігравати органи судової влади. Історія переконливо доводить несрозривність процесів реального захисту прав і свобод громадян з діяльністю органів судової влади як самостійної і незалежної гілки влади, здатної припинити свавілля й ефективно захистити права людини. Тому питання дієвості судових гарантій у сучасному вітчизняному кримінальному процесі обов'язково має розглядатися в контексті формування нової ролі суду у сфері кримінальної юстиції.

У будь-якій правовій системі виникають ситуації, коли свобода особи повинна поступитися деяким іншим інтересам суспільства. Потреба надання пріоритету досягненню завдань кримінального провадження та боротьбі зі злочинністю вважається в такому випадку допустимим. Однак, з іншого боку, кримінальне провадження є зоною підвищеної небезпеки для права на невтручання в приватне життя громадян, ще не визнаних судом винуватими. Для того щоб така потреба не перетворилася у свавілля, у законі має бути чітко регламентовано й визначено можливість застосування правообмежень. Наразі практично всі процесуальні рішення, спрямовані на обмеження прав громадян, належать до компетенції суду (проведення огляду, обшуку, слідчого експе-

рименту в житлі чи іншому володінні особи, призначення експертизи, примусове відбирання біологічних зразків).

Незалежність суду означає здійснення процесуальної діяльності за умов повної відсутності будь-якого побічного тиску як зовнішнього, так і внутрішнього, забезпечення судді реальної можливості для прийняття обґрунтованих самостійних рішень.

Послідовно реалізовані засади незалежності суддів, у свою чергу, потребують узгодження та збалансування з ефективними формами реагування на судові помилки і незаконні рішення. Як зазначає В. Півненко, судові органи не можуть бути безконтрольними, рішення потрібно ретельно перевіряти. Якщо за рішеннями органів досудового розслідування, що здійснюють доказування, встановлено форму зовнішнього контролю (судовий), то за рішеннями судових органів, пов'язаних з остаточним вирішенням правових конфліктів, потрібно встановити ще дієвіші форми контролю [1, с. 21]. Незалежність, продовжує В. Смородинський, «...є не особистим привілеєм судді, а способом захисту публічних інтересів, насамперед прав і свобод людини та громадянина. Держава зобов'язана гарантувати, забезпечувати й оберігати незалежність суддів, виконувати функцію зовнішнього регулювання суддівської незалежності. Цю функцію держава (в особі законодавчої та виконавчої гілок влади) не виконує. Незалежність суддів є передумовою їх об'єктивності та неупередженості. Суддя при здійсненні правосуддя, приймаючи рішення в судовій справі, повинен керуватися лише законом, конституційною нормою прямої дії про верховенство права, виходити з власного його розуміння та переконання, бути незалежним як від учасників судового процесу, так і від представників державної влади» [2, с. 166].

Незважаючи на постійну увагу з боку науковців та практичних працівників до судового контролю за проведенням слідчих (розшукових) дій, що обмежують конституційні права і свободи громадян, цей інститут донині залишається недостатньо визначеним. Визначаючи сутність судового контролю, потрібно виходити із того, що це діяльність суду з перевірки, надання дозволу на проведення окремих процесуальних дій або скасування ряду рішень органів досудового розслідування. Отже, судовий контроль – це система засобів, спрямованих на неприпустимість обмеження права на правосуддя і права на судовий захист. Він є тим засобом, що має на меті захист конституційних прав і свобод

громадян у межах кримінального провадження, неприпустимість їхнього обмеження інакше, ніж у порядку, передбаченому Конституцією України та КПК України. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) дій, під час яких може мати місце втручання в приватне життя, покликаний насамперед забезпечити реалізацію всіх конституційних засад кримінального процесу, а їхньому дотриманню повинні слугувати всі інститути кримінального процесуального права.

Водночас помилково було б вважати, що судовий контроль покликаний захищати всі без винятку права й інтереси учасників процесу. Таке розширене тлумачення призвело б до невиннованої завантаженості судів і звуження значення інших процесуальних гарантій. Судовий контроль покликаний гарантувати дотримання в кримінальному провадженні лише тих прав і свобод, прямо зазначених у Конституції України, що можуть бути порушені під час проведення ряду слідчих (розшукових) дій.

З огляду на зазначене, можна запропонувати таке визначення: судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) дій на досудовому розслідуванні, що істотно обмежують права і свободи громадян, – це кримінальна процесуальна діяльність, спрямована на забезпечення дотримання конституційних прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, недопущення їхнього порушення, відновлення зсобирувано порушених конституційних прав.

Отже, основним змістом судового контролю є перевірка дотримання вимог належної правової процедури, недопущення порушення прав підозрюваного, обвинуваченого. На нашу думку, право на судовий захист під час проведення слідчих (розшукових) дій полягає в можливості оскарження в суді дій, що істотно обмежують і порушують права і свободи взагалі та право на невтручання в приватне життя зокрема.

Як приклад, подібна ситуація спостерігається у США, де право видачі санкцій на проведення слідчих дій, що обмежують права громадян, належить виключно суду. Однак це зовсім не забезпечує дотримання законності. Рішення судді про видачу ордера значною мірою визначається думкою поліції і прокуратури, які представляють інтереси виконавчої влади. Тому такі заходи, що найбільш істотно обмежують права громадян у кримінальному процесі, застосовуються не завжди цілком обґрунтовано, а іноді навіть неправильно [3, с. 25]. Таким чином, на

думку ряду американських юристів, видача санкцій визнається у суто теоретичному аспекті [4, с. 13].

В Україні розширення судового контролю в стадії досудового розслідування забезпечує доступність судового захисту, можливість запобігання незаконному обмеженню конституційних прав учасників кримінальної процесуальної діяльності. Водночас введення в систему кримінального процесу України інституту судового контролю за проведенням слідчих (розшукових) дій, що обмежують права і свободи громадян, породжує значні труднощі. Дійсно, поява нової форми кримінальної процесуальної діяльності, у результаті якої можуть змінюватися рішення, прийняті учасниками кримінального процесу в рамках досудового розслідування, повинна бути здійснена таким чином, щоб не порушувати єдність кримінального процесу та його засади, не змішувати між собою процесуальні функції. Отже, важливо визначити межі здійснення судового контролю за діями і рішеннями учасників кримінального провадження, уповноваженими їх проводити й приймати, з огляду на те, що суд не є ні стороною, ні учасником кримінального провадження й не залежить від рішень, прийнятих слідчим і прокурором.

За своєю сутністю судовий контроль дозволяє вирішити процесуальний конфлікт між учасниками кримінального провадження і виконавчою владою. Суд повинен бути своєрідним арбітром у спорах про право. Об'єктом оскарження до суду можуть бути рішення і постанови органів досудового розслідування, що найбільш часто приймаються під час проведення слідчих (розшукових) дій, що обмежують конституційні права громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Півненко В. Щодо завдань, функцій та незалежності органів судової влади / В. Півненко // Вісник прокуратури. – 2002. – № 2. – С. 17–21.
2. Смородинський В. С. Посилення незалежності судової влади як важливий напрям демократизації українського суспільства / В. С. Смородинський // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., 18–19 квітня 2002 р. – Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. – 288 с.
3. Пешков М. А. Арест и обыск в уголовном процессе США / М. А. Пешков. – М. : Спарк, 1998. – 103 с.